

ŽARKO PAIĆ

DOBA OLIGARHIJE

Litteris, 2017, Zagreb, str. 563

Mnoga su pitanja koja muče – još uvijek postojeću, no „rijetku zvjerku“ – mislećeg čovjeka. Posebice, naravno, onoga koji se još interesira za filozofiju. Filozofija, što je to? To vam je onaj još postojeći ostatak tzv. humanistike. Imamo i danas još filozofske fakultete, društveno-humanističke odjele na tim ustanovama, ali se trebamo ozbiljno priupitati: ima li još filozofije? Ima li odgovornog, slobodnog, kritičkog mišljenja koje se pita što je to s čovjekom i njegovim svijetom danas? Međutim, kako se postaviti kada se iz onog Podsvjesnog probije mefistofelovski problem: „A što kad više nema ništa 'iza'?“ Kada je svekolika ideja života realizirana u tzv. stvarnosti? Kada je to – to?

S ovim se dijaboličnim pitanjem suočava Žarko Paić u svojoj – opet iznova – *opus magnum* knjizi *Doba oligarhije. Od informacijske ekonomije do politike događaja*. Živimo u „režimima oligarhije“, a ne u demokratskim poretcima. Otprilike će ovako dijagnosticirati životno-svjetovnu situaciju Jacques Rancière. Paić, kao revni istražitelj ontologije svijeta u kojem živimo, nadovezuje se na tu tezu. Što je temelj spomenute dijagnoze? Autor će u eponimnom poglavlju za cijelu knjigu reći da danas svjedočimo korporativnom upravljanju društvom, koje je organizirano kao „racionalni konsenzus“. Sama, pak, „vladavina oligarhije“ potječe iz toga što demokratski poredak klizi u sveprisutnu tiraniju uzurpatora vlasti. Sve to skupa čini ono što i Rancière i Paić nazivaju – dobom oligarhije. Namjesto jednakosti i slobode imamo korporativno upravljanje državom i društvom od strane demokratski izabrane elite tehnokrata. (Sjetimo se temeljna ontološkog pojma iz prethodne Paićeve knjige – *tehnosfere*.) Ljudi, dakle, proceduralno odabiru svoje tlačitelje. (Ili osloboditelje njihove želje, ako pristanemo na tezu da je ovaj svijet upravo onaj koji smo željeli!)

Nastavljajući se na ideje iznijete u svojim ranijim analizama pojma 'političkog' i same politike, autor tvrdi da suvremena politika postaje tek marketing, odnosno pitanje tehničke učinkovitosti pravnoga sustava. Dakle, tehničko pitanje. A kada je tomu tako, onda istinske politike više i nema. (Barem one aristotelovskog izvorišta koje nam govori da se u politici radi o dobrobiti zajednice.) Ontološki se to dijagnosticira na vrlo originalan način. Naime, *bitak* (temeljna filozofska kategorija) postaje *informacijom*. Kroz povijesno se oblikovani lik tehnologije negiraju svi izgledi

neke buduće revolucije postojećeg svijeta. Ponovimo ono đavolsko pitanje: „A što kad više nema ništa 'iza'?“ Kada jednakost, slobodu i demokraciju odmijene pojmovi poput „društva znanja“, „stručnosti“, „kompetitivnosti“, „izvrsnosti“? Ništa... Kada je *bitak* postao *informacijom*, ostatak povijesnog sklopa bića i biti čovjeka biva određen onime što nazivamo *mrežama komunikacije*. U tom sklopu nestaje i pojam društva, a što je cinički lucidno označila već neoliberalna politika konzervativne britanske premijerke M. Thatcher (*There is no such thing as society!*) Što nam znači ovaj „nestanak društva“? Plauzibilno, zaključuje Paić, kad nemamo društva niti društvenih odnosa, izmahnuto nam je i tlo za bilo kakvo revolucionarno djelovanje. Slijedeći po njemu (nažalost!) najznačajnijeg filozofa 20. stoljeća, Martina Heideggera, dolazimo do stava da: „nijedna revolucija nije dovoljno revolucionarna“ (Heidegger, *Die Geschichte des Seyns*). Pogotovu ona koja je nemoguća, mogli bismo cinično nadodati!

Posebice je to vidljivo u suvremenom ideologemu tzv. „društva znanja“. Kako pisac ovih redaka i sam participira u tzv. akademskom sustavu, onda mu se ova Paićeva dijagnostika čini još bolnije opipljivom. Bolonjski sustav sveučilišnog obrazovanja sa sobom nosi svekoliko zatiranje kritičkog kapaciteta mladih ljudi. Jureći za tzv. ECTS bodovima, studenti se suočuju s padom vlastite imaginacije u „imagologiju“. Prečesto su im važnije sličice s mobitela od zamišljanja pojmova! Tako svjedočimo preobrazbi procesa razumijevanja u puku pragmatiku značenja. Posljedice su po humanistiku katastrofalne (rekao bi i Benjamin u jednom drugome, navlastitom kontekstu).

Oligarhija je neraskidivo vezana uz korporaciju. Što je za Paića korporacija? Ništa drugo doli „nova sablast u utjelovljenju onoga čudovišno neljudskoga“. Korporacija je zapravo posljednji stadij kapitalizma kao vladavine i upravljanja svijetom kao tržištem. Ona ima strukturu *mreže*. Zapravo, ovaj je pojam proročki nagoviješten već u djelima velikog pisca Franza Kafke. Sudbine Josefa K. ili Gregora Samse u *Preobrazbi* i *Procesu* potpuno su u znaku čudovišnosti korporacije. Niti sam Kafka osobno neće biti pošteđen nekoversne monstroznosti birokratsko-korporativnog aparata kada mu se pisanje čini jedinim izlazom iz „metafizike krivnje“.

Ponovno, što nam još znači oligarhija? Radi se o nejednakosti i apsolutnoj moći novih elita, a u svemu tome politika postaje uslužna djelatnost kapitalističke ekonomije. Po vokaciji filozof, Paić ne može a da ne dekonstruira ovaj ideološki obrazac koji onu najslobodniju ljudsku djelatnost – *politiku* – stavlja u tehno-znanstvene kolonizacije svijeta života. Jean-François Lyotard, kao glavni „junak“ prve autorove utjecajne knjige *Postmoderna igra svijeta* (1996), reći će da se represija sustava u korpologarhijskom ustroju pretvara u „depresiju života samoga“. Svemu je tomu uzrok upravo oligarhija kao „nova elita“ u društvima kontrole. Paić

će umnogome slijediti kako Foucaultove analize biopolitike tako i upravo gorespomenutu promjenu paradigme iz disciplinarnih društava u tzv. „društvo kontrole“, a koju uspostavlja Gilles Deleuze negdje na početku 1990-ih.

Prema piscu ovih redaka, najznačajnijim se podpoglavljem u eponimnom tekstu knjige čini ono koje govori o „psihotehnici kontrole želje“, i to na putevima između ekonomskog menadžmenta i političkog marketinga. U doba sveprožimajućeg racionalizma (u kapitalizmu, sve je racionalno osim kapitala samoga, često će ponoviti Paić), vladavine tehno-znanosti i kibernetičke kontrole – važnim se čini razmotriti osebujnu „politiku želje“. Naime, već je Foucault u svojim kasnim predavanjima uspostavio nove teorijsko-filozofske paradigme/episteme za poimanje ontologije aktualiteta. Kroz njegovo se tematiziranje biopolitike i u dobu prožetom tzv. „governmentalnošću“ sve više udaljujemo od tradicionalno humanističke kategorije solidarnosti, a sam francuski autor završava u stoičkoj etici „brige za sebe“. Posljedica ovakovrsnog odustajanja od jedne od temeljnih kategorija francuske građanske revolucije i prosvjetiteljstva – solidarnosti – biti će racionalna aksiomatika novih tehnika vladavine.

Da se vratimo opet pitanju „sveučilišne Bolonje“... Znanje postaje fleksibilnim, fluidnim, komercijaliziranim. Drugim riječima, ZNANJE = ROBA na tržištu. U takvim okolnostima ne možemo više očekivati niti neki revolucionarni impuls. Jedina „politika“ koja preostaje jest ona „politika želje“ kojom upravlja kapital. Već spomenuti ekonomski menadžment i politički marketing čine, pak, meritokraciju. Što je meritokracija? Ovaj ideologem tzv. „društva znanja“ praktički je rezultat oligarhijske vladavine. Meritokracija je mjerni instrument onoga što jest i može biti znanje, za razliku od onoga što to ne može. Naime, financijska utrživost i isplativost na taj način stupaju u domenu onoga što nije nikada imalo kvantitativnu izmjerljivost – znanje radi Čovjeka samoga. „Budite kreativni!“ Ovaj konstruirani imperativ zapravo je prikrivanje besplodnosti tržišno unovčivog „znanja“. Biti kreativan po nalogu? To je „drveno željezo“, rekao bi moj dragi profesor Milan Kangrga. Opet, kreativno? Nije li to ono što Kant naziva „spontanitetom ideja“? Sve se ovo, pak, u oligarhijskoj meritokraciji pretvara u „marketing navigacije društvenim procesima s osloncem na tržišne strategije uspjeha“, reći će Paić.

Sljedeći ideologem neoliberalnih oligarhijskih režima svakako je – reforma. Ne trebamo pritom ići daleko, reforma stoji, a trebala bi se odvijati, i ovdje. Međutim, u vrlo uvjerljivoj analizi autor knjige iznosi tvrdnju sličnu onoj koju o permanentnim reformama, primjerice, obrazovnih sustava iznosi Konrad Paul Liesmann u svojoj *Teoriji neobrazovanosti* (2006). Naime, suočavamo se sa stalnim „reformama onoga istog“. U spomenutom slučaju obrazovnog, primarno univerzitetskog preobra-

žavanja u nove modele, dešava se „teorem Lampedusa“, čuven iz Viscontijeva filma, *Gepard*. Naime, želeći sačuvati veleposjednički polufeudalni sustav, istoimeni protagonist kazuje: „treba sve promijeniti kako se ne bi ništa promijenilo“. Slobodno i neovisno znanje humanistike tako postaje, dakle, predmet „reformne“. Posljedica toga je upropaštavanje javnog sektora u korporativni sektor usluga. Sve je to omogućeno neoliberalnim kodom. Isti, tzv. neoliberalni projekt razara jezgru društvene solidarnosti, stvarajući korporativnu strategiju upravljanja svijetom kao tržištem. Matrica je to prema kojoj se organizira cjelokupni društveni način proizvodnje.

Novi akter u cijeloj neoliberalnoj priči, prema Bernardu Stiegleru, postaje, tek naizgled, netko neočekivan. Stiegler kao tihog partnera u oligarhijskom upravljanju svijetom spominje – mafiju! U svojoj *Novoj kritici političke ekonomije* potonji će govoriti o prelasku kapitalizma u, više ili manje otvorenu, „mafijizaciju“. Novi će način funkcioniranja oligarhije biti u službi političkog pokoravanja većine kao naroda. Jedinstveno tijelo naroda tako se pretvara u ono što Deleuze i Guattari detektiraju kao „tijelo bez organa“. U svemu ovome, mafija nije tek „mračno drugo“ vladajućeg poretka. Jer, postoji li organizacija koja uvjerljivije slijedi spomenuti „kod ideologema neoliberalnog projekta“? Kompetitivnost, racionalnost, stručnost, poduzetništvo, ulaganje u ljudski kapital, mobilnost – brzina umrežavanja mafije u svemu tome je sigurno veća negoli sindikata!

Što je ostalo od svijeta, koji je uvijek bio čovjekovo djelo, u doba oligarhije? Svijet nije ništa drugo doli „interaktivni spektakl narcizma i histerije u čistoj formi kapitala“. Što je, pak, s kulturom? Kultura postaje „vizualni marketing besmisla života“. Represija sustava se pretvara, rekoh već, u depresiju mase.

U dva se poglavlja svoje knjige Paić bavi autorima koji nude novi model političkog promišljanja suvremenosti. Obojica protiv tzv. političke filozofije, Alain Badiou i Jacques Rancière, postaju predmetom autorske kritičke analize. Paić će u tekstu „Antiteologija novoga događaja“ podvrći akribijskom preispitivanju Badiouovu kontingenciju politike. Najveći će prigovor ovome militantnom zagovorniku komunističke hipoteze biti nedostatak povijesnog propitivanja u njegovu hipostaziranju političke događajnosti. Možda će tek nešto blaži(?) biti prema Rancièreu. Misliocu koji se zalaže za „demokratski poredak estetski shvaćene politike kao zajedništva u nadolazećem stanju jednakosti“ – što mu Paić priznaje kao značajan emancipacijski doprinos – autor će *Doba oligarhije* spočitavati nedostatak bilo kakve analize realne moći. Dosezi njegove politike nesuglasnosti time će umnogome biti ograničeni. Možda pankerskom energijom prožeta ideja *an-arché* kao glasa naroda ima utopijsku dimenziju... ali bitna je neprimjerenost ove filozofske apologije demokracije u njezinoj neprimjenjivosti u doba kada narod nije *demos*, već tek *ethos* i *laos*.

Možemo li Paićevu knjigu nazvati pesimističnim prikazom zbilje u kojoj jesmo? Možda bismo ga mogli nazvati unekoliko tragičnim, ali i – realističkim. Naime, tragično jest to da „svijet života“, sloboda i želja, postaju nastavak korpo-kapitalističke proizvodnje u suvremenosti. Za nas koji još uvijek participiramo „u stvari filozofije“ i gajimo iluzije da još uvijek postoji humanistika kao oaza ljudskosti, stvari se doimaju još tragičnijima. Preobrazba sveučilištâ u EU u „korporativne institucije znanja kao robe“ za održavanje kognitivnog kapitalizma ishod je s kojim se ne smijemo pomiriti. Koje su još posljedice? Najnepodnošljivijom mi se čini ona u kojoj subjekt-supstancija suvremenosti, *tehnosfera*, a čija je bit u „nematerijalnoj proizvodnji informacija za interaktivnu komunikaciju“, otima i prisvaja drugog i njegovu želju. Jer, iza spekulativnog korpo-kapitalizma doista stoji „realistička ontologija pokoravanja želje“. (Ne vidimo li gomile *zombija* – i ne samo klinaca – koji tupo cjelodnevno bulje u digitalne teksture svojih „strojeva želja“?)

Treći i posljednji puta ponavljam pitanje: „A što kad više nema ništa 'iza'?“ Kada zjapi ono što se u Grka naziva *to autó*? Kako još uvijek tada iščekivati nadolazak mišljenja? I to kada se percepcija „osvaja i troši“, a želja „stvara i kontrolira“?

Usudio bih se reći da nam je jedina nada u nečemu što još utjelovljuje bestemeljnost slobode i autonomiju umjetnosti. U tekstu o Kafki iz prethodne knjige, *Treća zemlja*, Paić će ustvrditi da ovaj pisac predstavlja samu „moć književnosti koja proizlazi iz mesijanskog duha utemeljenja nadolazeće zajednice iz biti JEZIKA“. Čitajmo, mislimo, pišimo... Žarko Paić je ispisao knjigu *Doba oligarhije* svima nama koji je želimo čitati i s njome su-misliti. „Pisanje jest (doista) borba za opstanak čovjeka i spas njegove duše.“

Dixi et salvavi animam meam...

Marijan Krivak